

Μάθημα 2ο

Τα μουσεία και η τυπολογία τους

Η πολυμορφία των μουσείων: τυπολογίες, κοινές λειτουργίες και σύγχρονες προκλήσεις

- Τα μουσεία δεν συγκροτούν μια ενιαία και ομοιογενή κατηγορία θεσμών. Διαφέρουν ως προς τις συλλογές, τη θεματική, την αποστολή, τη διοίκηση, τους οικονομικούς πόρους, το προσωπικό, το κτήριο, τις υπηρεσίες και κυρίως ως προς τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον κοινωνικό και πολιτισμικό τους ρόλο. Παρά την πολυμορφία τους, συγκλίνουν σε ορισμένες βασικές λειτουργίες: έρευνα, συλλογή, τεκμηρίωση, διατήρηση, ερμηνεία, έκθεση, εκπαίδευση και επικοινωνία της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο σύγχρονος ορισμός του ICOM προσθέτει σε αυτές τις λειτουργίες την προσβασιμότητα, τη συμπερίληψη, τη διαφορετικότητα, τη βιωσιμότητα, τη δεοντολογία και τη συμμετοχή των κοινοτήτων.

1. Η διαφορετικότητα και η πολυμορφία των μουσείων

Η διαφορετικότητα των μουσείων δεν αφορά μόνο το θέμα ή το είδος των αντικειμένων που εκθέτουν. Αφορά το σύνολο της θεσμικής τους συγκρότησης, της επιστημολογικής τους ταυτότητας και της σχέσης τους με την κοινωνία.

1.1 Το είδος και το μέγεθος των συλλογών

Ένα από τα βασικότερα κριτήρια διαφοροποίησης είναι **το περιεχόμενο** των συλλογών. Ένα μουσείο μπορεί να συγκεντρώνει:

- αρχαιολογικά ευρήματα,
- έργα τέχνης,
- ιστορικά τεκμήρια,
- εθνογραφικά αντικείμενα,
- φυσιογνωστικές ή γεωλογικές συλλογές,
- τεχνολογικά και βιομηχανικά αντικείμενα,
- φωτογραφίες και οπτικοακουστικά τεκμήρια,
- αρχεία και προσωπικές μαρτυρίες,
- ψηφιακά αντικείμενα,
- στοιχεία άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

1.2 Η θεματική και επιστημονική κατεύθυνση

Τα μουσεία διαφοροποιούνται ως προς το γνωστικό ή θεματικό πεδίο που υπηρετούν. Η θεματική τους κατεύθυνση επηρεάζει:

- το είδος των συλλογών,
- το επιστημονικό προσωπικό,
- τις μεθόδους τεκμηρίωσης,
- τη γλώσσα των εκθέσεων,
- τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες,
- τις ομάδες κοινού στις οποίες απευθύνονται.

1.3 Οι ιδεολογικές και αξιακές επιλογές

- Κάθε μουσείο εκφράζει, ρητά ή άρρητα, ορισμένες αντιλήψεις για:
- το τι αξίζει να διατηρηθεί,
- ποια ιστορία θεωρείται σημαντική,
- ποια πρόσωπα και κοινωνικές ομάδες εκπροσωπούνται,
- ποια γεγονότα αναδεικνύονται ή αποσιωπώνται,
- ποια αντίληψη για την εθνική, τοπική ή πολιτισμική ταυτότητα προβάλλεται.

- Οι συλλογές και οι εκθέσεις δεν είναι ουδέτερες αναπαραστάσεις της πραγματικότητας. Αποτελούν επιλεγμένες και οργανωμένες εκδοχές της. Η διάταξη των αντικειμένων, η επιλογή των τίτλων, των φωτογραφιών και των συνοδευτικών κειμένων, ακόμη και το σημείο στο οποίο τοποθετείται ένα έκθεμα, συμμετέχουν στη δημιουργία μιας συγκεκριμένης αφήγησης.
- Η Hooper-Greenhill υποστήριξε ότι τα μουσεία δεν μεταδίδουν απλώς προϋπάρχουσα γνώση, αλλά συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωσή της. Το μουσείο, επομένως, λειτουργεί ως θεσμός παραγωγής και οργάνωσης της γνώσης, ενώ οι ταξινομήσεις και οι εκθεσιακές πρακτικές του συνδέονται με ιστορικά διαμορφωμένα συστήματα εξουσίας.

Ερωτήματα κριτικής προσέγγισης

- Ποιος αποφασίζει ποια αντικείμενα θα ενταχθούν στη συλλογή;
- Ποια αφήγηση προκύπτει από την επιλογή τους;
- Ποιες κοινωνικές ομάδες εμφανίζονται και ποιες απουσιάζουν;
- Ποια ταυτότητα προβάλλεται ως κυρίαρχη;
- Παρουσιάζονται πολλαπλές οπτικές ή μία μοναδική εκδοχή;
- Αναγνωρίζεται η αβεβαιότητα της ιστορικής ερμηνείας;

1.4 Η αποστολή και οι στόχοι

Η αποστολή προσδιορίζει τον λόγο ύπαρξης του μουσείου. Μπορεί να δίνει προτεραιότητα (παραδείγματα από μουσεία):

- στη διατήρηση μιας συγκεκριμένης συλλογής,
- στην επιστημονική έρευνα,
- στην εκπαίδευση,
- στην τοπική ανάπτυξη,
- στην ενίσχυση της συλλογικής μνήμης,
- στην κοινωνική ένταξη,
- στον πολιτιστικό τουρισμό,
- στην υπεράσπιση ανθρωπίνων δικαιωμάτων,
- στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος,
- στην ενδυνάμωση μιας κοινότητας.

1.5 Το νομικό, θεσμικό και ιδιοκτησιακό καθεστώς

Τα μουσεία μπορεί να είναι:

- κρατικά,
- δημοτικά ή περιφερειακά,
- πανεπιστημιακά,
- εκκλησιαστικά,
- ιδιωτικά,
- εταιρικά,
- κοινοτικά,
- μουσεία ιδρυμάτων ή μη κερδοσκοπικών οργανισμών,
- μικτής διοίκησης.

Το καθεστώς αυτό επηρεάζει:

- τη χρηματοδότηση,
- τον διορισμό της διοίκησης,
- τη δυνατότητα αυτονομίας,
- την πολιτική προσλήψεων,
- τη διαχείριση των εσόδων,
- τη λήψη αποφάσεων,
- την πολιτική αποκτημάτων,
- τη λογοδοσία προς το κράτος, τους χρηματοδότες ή την κοινότητα

1.6 Οι υπηρεσίες προς το κοινό

Τα μουσεία διαφέρουν σημαντικά ως προς το εύρος και την ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρουν. Σε αυτές μπορεί να περιλαμβάνονται:

- μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις,
- εκπαιδευτικά προγράμματα,
- ξεναγήσεις και εργαστήρια,
- διαλέξεις και επιστημονικές ημερίδες,
- ψηφιακές εκθέσεις,
- εφαρμογές κινητών συσκευών,
- βιβλιοθήκες και αρχεία,
- υπηρεσίες έρευνας,
- δραστηριότητες για οικογένειες,
- προγράμματα για άτομα με αναπηρία,
- δράσεις για κοινωνικά ευάλωτες ομάδες,
- συνεργασίες με σχολεία και κοινότητες,
- εκδόσεις και ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό.

1.7 Η διαχείριση και η ασφάλεια των συλλογών

Η πολιτική συλλογών περιλαμβάνει:

- τα κριτήρια απόκτησης αντικειμένων,
- την τεκμηρίωση,
- την καταγραφή της προέλευσης,
- τη συντήρηση,
- την αποθήκευση,
- τη μετακίνηση και τον δανεισμό,
- την ασφάλιση,
- την πρόσβαση των ερευνητών,
- την απόσυρση ή διαγραφή αντικειμένων,
- τη διαχείριση κινδύνων και καταστροφών.

1.8 Η αρχιτεκτονική φυσιогνωμία

Το κτήριο δεν αποτελεί ουδέτερο περίβλημα των εκθεμάτων.
Επηρεάζει:

- την κίνηση των επισκεπτών,
- τη σειρά πρόσληψης της έκθεσης,
- την προσβασιμότητα,
- τη σχέση με το αστικό ή φυσικό περιβάλλον,
- τις δυνατότητες αποθήκευσης και συντήρησης,
- την εικόνα και το συμβολικό κύρος του μουσείου.

1.9 Το προσωπικό και η εσωτερική οργάνωση

Η ποιότητα του έργου ενός μουσείου εξαρτάται από το ανθρώπινο δυναμικό του. Στο προσωπικό μπορεί να περιλαμβάνονται:

- διευθυντές και διοικητικά στελέχη,
- επιμελητές συλλογών,
- αρχαιολόγοι, ιστορικοί, ανθρωπολόγοι και ιστορικοί τέχνης,
- συντηρητές,
- τεκμηριωτές και αρχειονόμοι,
- μουσειοπαιδαγωγοί,
- σχεδιαστές εκθέσεων,
- ειδικοί επικοινωνίας,
- ψηφιακοί επιμελητές,
- τεχνικό προσωπικό,
- φύλακες και προσωπικό ασφαλείας,
- εθελοντές.

2. Κοινά χαρακτηριστικά και σημεία σύγκλισης

Παρά τις διαφορές τους, τα περισσότερα μουσεία συγκλίνουν σε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά.

- **2.1 Θεσμική συνέχεια**
 - Το μουσείο δεν αποτελεί περιστασιακή εκδήλωση ή προσωρινή έκθεση. Διαθέτει θεσμική υπόσταση, οργανωτική συνέχεια, αποστολή, διοίκηση και ευθύνη απέναντι στις συλλογές και στο κοινό.
- **2.2 Δημόσια και κοινωνική λειτουργία**
 - Ακόμη και όταν δεν ανήκει στο κράτος, το μουσείο επιτελεί δημόσιο έργο. Διαχειρίζεται αγαθά που θεωρούνται σημαντικά για την κοινωνία, τη γνώση, τη μνήμη και την πολιτιστική κληρονομιά.
- **2.3 Έρευνα και τεκμηρίωση**
 - Τα αντικείμενα δεν αρκεί να φυλάσσονται. Χρειάζεται να μελετώνται, να χρονολογούνται, να συνδέονται με τα συμφραζόμενά τους και να τεκμηριώνεται η προέλευσή τους.
- **2.4 Διατήρηση και προστασία**
 - Η διατήρηση αφορά τόσο τη φυσική προστασία των αντικειμένων όσο και τη διατήρηση των πληροφοριών, των ιστοριών και των κοινωνικών σχέσεων που συνδέονται με αυτά.

2.5 Ερμηνεία

Το μουσείο οργανώνει τα αντικείμενα σε νοηματικά σύνολα. Η ερμηνεία πραγματοποιείται μέσω:

- της επιλογής των εκθεμάτων,
- της χωρικής τους διάταξης,
- των κειμένων,
- των εικόνων,
- του φωτισμού,
- των πολυμέσων,
- της εκπαιδευτικής διαμεσολάβησης.

2.6 Επικοινωνία και εκπαίδευση

- Τα σύγχρονα μουσεία επιδιώκουν να δημιουργήσουν εμπειρίες μάθησης, ψυχαγωγίας, αναστοχασμού και ανταλλαγής γνώσεων. Το μουσείο δεν επικοινωνεί μόνο πληροφορίες, αλλά προσφέρει συνθήκες μέσα στις οποίες οι επισκέπτες δημιουργούν προσωπικά και συλλογικά νοήματα.

2.7 Δεοντολογία και λογοδοσία

Τα μουσεία έχουν ευθύνη:

- απέναντι στις συλλογές,
- απέναντι στις κοινότητες προέλευσης,
- απέναντι στους επισκέπτες,
- απέναντι στους εργαζομένους,
- απέναντι στους χρηματοδότες,
- απέναντι στις μελλοντικές γενιές.
- Η επαγγελματική δεοντολογία αφορά την προέλευση των αντικειμένων, τη διαφάνεια, τη σύγκρουση συμφερόντων, την επιστημονική εγκυρότητα και τον σεβασμό των ανθρώπινων και πολιτιστικών δικαιωμάτων.

3.1 Με βάση το περιεχόμενο των συλλογών

- Αρχαιολογικά μουσεία
- Μουσεία τέχνης και πινακοθήκες
- Ιστορικά μουσεία
- Εθνογραφικά και λαογραφικά μουσεία
- Μουσεία φυσικής ιστορίας
- Μουσεία επιστημών και τεχνολογίας
- Βιομηχανικά και τεχνικά μουσεία
- Στρατιωτικά μουσεία
- Ναυτικά και θαλάσσια μουσεία
- Μουσεία λογοτεχνίας, μουσικής ή θεάτρου
- Θρησκευτικά και εκκλησιαστικά μουσεία
- Μουσεία φωτογραφίας και κινηματογράφου
- Παιδικά μουσεία
- Μουσεία μνήμης και τραυματικού παρελθόντος

3.2 Με βάση τη γεωγραφική ή διοικητική εμβέλεια

- εθνικά,
- περιφερειακά,
- δημοτικά,
- τοπικά,
- μουσεία συγκεκριμένου τόπου ή μνημείου.

3.3 Με βάση το διοικητικό καθεστώς

- κρατικά,
- αυτοδιοικητικά,
- πανεπιστημιακά,
- ιδιωτικά,
- εταιρικά,
- εκκλησιαστικά,
- κοινοτικά,
- μουσεία ιδρυμάτων.

3.4 Με βάση τη σχέση με τον χώρο

- **Μουσεία σε κτήριο**
- Η συλλογή μεταφέρεται και οργανώνεται σε έναν ειδικά διαμορφωμένο χώρο.
- **Μουσεία χώρου ή τόπου**
- Η ερμηνεία συνδέεται με τον αυθεντικό τόπο στον οποίο συνέβη ένα γεγονός ή αναπτύχθηκε μια δραστηριότητα.
- **Αρχαιολογικά μουσεία χώρου**
- Συνδέονται άμεσα με έναν αρχαιολογικό χώρο και με τα ευρήματά του.
- **Υπαίθρια μουσεία**
- Περιλαμβάνουν κτήρια, τοπία, εργαλεία, εργαστήρια ή αναπαραστάσεις ιστορικών δραστηριοτήτων σε ανοιχτό χώρο.
- **Ιστορικές οικίες**
- Το ίδιο το κτήριο, η διαρρύθμιση και τα αντικείμενά του χρησιμοποιούνται για την παρουσίαση της ζωής ενός προσώπου, μιας οικογένειας ή μιας εποχής.

3.5 Οικομουσεία και κοινοτικά μουσεία

Το οικομουσείο δεν περιορίζεται σε ένα κτήριο ή σε μια συλλογή αντικειμένων. Αντιμετωπίζει ως κληρονομιά:

- το φυσικό τοπίο,
- την ιστορία ενός τόπου,
- τις παραγωγικές δραστηριότητες,
- τις μνήμες,
- τις γνώσεις και τις πρακτικές των κατοίκων.

- Η κοινότητα συμμετέχει στη συγκρότηση, στην ερμηνεία και στη διαχείριση της κληρονομιάς. Το βασικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται από το «μουσείο των αντικειμένων» προς το «μουσείο ενός τόπου και των ανθρώπων του».
- Τα κοινοτικά μουσεία δημιουργούνται συχνά από ομάδες που επιδιώκουν να διατηρήσουν τη μνήμη τους και να αποκτήσουν έλεγχο πάνω στην αναπαράσταση της ταυτότητας και της ιστορίας τους.

3.6 Ψηφιακά και εικονικά μουσεία

Τα ψηφιακά μουσεία μπορεί:

- να αποτελούν ψηφιακή επέκταση ενός φυσικού μουσείου,
- να παρουσιάζουν ψηφιοποιημένες συλλογές,
- να δημιουργούν εικονικές περιηγήσεις,
- να συνδέουν αντικείμενα διαφορετικών οργανισμών,
- να υφίστανται αποκλειστικά στο ψηφιακό περιβάλλον.

Η ψηφιακή μορφή διευρύνει την πρόσβαση, αλλά δεν καταργεί την ανάγκη για επιστημονική τεκμηρίωση, επιμέλεια και ερμηνεία. Επιπλέον, εγείρει ζητήματα πνευματικών δικαιωμάτων, ψηφιακής ανισότητας, προστασίας δεδομένων, αυθεντικότητας και μακροχρόνιας διατήρησης.

4. Σύγχρονες προκλήσεις για τα μουσεία

4.1 Κοινωνική σημασία και επικαιρότητα

- Τα μουσεία καλούνται να αποδείξουν ότι δεν αποτελούν χώρους αποκλειστικά αφιερωμένους στο παρελθόν, αλλά θεσμούς που μπορούν να συμβάλουν στην κατανόηση σύγχρονων ζητημάτων.
- Ανακύπτει, ωστόσο, ένα κρίσιμο ερώτημα: μέχρι ποιο σημείο μπορεί ή πρέπει ένα μουσείο να τοποθετείται σε κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα;
- Η σύγχρονη βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι τα μουσεία δεν είναι ουδέτερα και ότι η σιωπή τους αποτελεί επίσης πολιτική επιλογή. Παράλληλα, η κοινωνική παρέμβαση πρέπει να στηρίζεται στην επιστημονική τεκμηρίωση, στη διαφάνεια και στον σεβασμό της πολυφωνίας.

4.2 Προσβασιμότητα και συμπερίληψη

Η προσβασιμότητα δεν περιορίζεται στην ύπαρξη ράμπας.
Περιλαμβάνει:

- φυσική πρόσβαση,
- αισθητηριακή πρόσβαση,
- γνωστική και γλωσσική πρόσβαση,
- οικονομική πρόσβαση,
- ψηφιακή πρόσβαση,
- πολιτισμική και κοινωνική οικειότητα.

4.3 Αποαποικιοποίηση και επιστροφές αντικειμένων

Πολλές συλλογές δημιουργήθηκαν μέσα σε αποικιακά, πολεμικά ή άνισα πολιτικά πλαίσια. Τα μουσεία καλούνται να διερευνήσουν:

- πώς αποκτήθηκαν τα αντικείμενα,
- αν υπήρχε ελεύθερη συναίνεση,
- ποια δικαιώματα έχουν οι κοινότητες προέλευσης,
- αν απαιτείται επιστροφή ή επαναπατρισμός,
- ποιος έχει το δικαίωμα να ερμηνεύει και να εκθέτει συγκεκριμένα τεκμήρια.

4.4 Οικονομική βιωσιμότητα και εμπορευματοποίηση

Η μείωση της δημόσιας χρηματοδότησης οδηγεί πολλά μουσεία στην αναζήτηση:

- χορηγιών,
- εισιτηρίων,
- πωλήσεων,
- εκδηλώσεων,
- τουριστικών συνεργασιών,
- ιδιωτικών δωρεών.
- Αυτό μπορεί να ενισχύσει την οικονομική αυτονομία, αλλά δημιουργεί και κινδύνους. Το μουσείο μπορεί να προσανατολιστεί υπερβολικά στην επισκεψιμότητα, στο θέαμα και στις επιθυμίες των χορηγών, υποβαθμίζοντας την έρευνα, τη συντήρηση ή την κοινωνική του αποστολή.
- Το κρίσιμο ζήτημα δεν είναι αν το μουσείο θα χρησιμοποιεί πρακτικές διοίκησης και προβολής, αλλά αν αυτές υπηρετούν την αποστολή του ή την υποκαθιστούν.

4.5 Ψηφιακός μετασχηματισμός

Η τεχνολογία επηρεάζει:

- την τεκμηρίωση των συλλογών,
- τη συντήρηση,
- την έρευνα,
- την ερμηνεία,
- την επικοινωνία,
- την εκπαίδευση,
- την εμπειρία του επισκέπτη.
- Η πρόκληση είναι να μην χρησιμοποιείται ως αυτοσκοπός. Ένα διαδραστικό μέσο δεν είναι αναγκαστικά παιδαγωγικά ή μουσειολογικά αποτελεσματικό. Χρειάζεται να υπηρετεί συγκεκριμένο ερμηνευτικό στόχο και να προσφέρει δυνατότητες που δεν μπορούν να επιτευχθούν αποτελεσματικότερα με απλούστερα μέσα.
- Παράλληλα, η τεχνητή νοημοσύνη δημιουργεί ζητήματα σχετικά με την ακρίβεια, την προκατάληψη των δεδομένων, τη διαφάνεια, τα πνευματικά δικαιώματα και την αυθεντία της μουσειακής πληροφορίας.

4.6 Κλιματική κρίση και περιβαλλοντική ευθύνη

- Τα μουσεία καλούνται να περιορίσουν:
- την ενεργειακή κατανάλωση,
- το περιβαλλοντικό κόστος των εκθέσεων,
- τις συσκευασίες και τις μεταφορές αντικειμένων,
- το αποτύπωμα των ψηφιακών υποδομών.
- Παράλληλα, πρέπει να προστατεύσουν τις συλλογές και τα κτήριά τους από ακραία καιρικά φαινόμενα, πλημμύρες, πυρκαγιές και μεταβολές της θερμοκρασίας και της υγρασίας. Η βιωσιμότητα αναγνωρίζεται πλέον ως κεντρικό στοιχείο της σύγχρονης μουσειακής λειτουργίας.

4.7 Διαχείριση δύσκολων και συγκρουσιακών παρελθόντων

- Τα μουσεία που πραγματεύονται πολέμους, δικτατορίες, γενοκτονίες, αποικιοκρατία, προσφυγιά ή εμφύλιες συγκρούσεις αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες προκλήσεις:
- πώς θα παρουσιάσουν τη βία χωρίς να την αισθητικοποιήσουν,
- πώς θα αναδείξουν τις διαφορετικές οπτικές χωρίς να εξισώσουν τον θύτη με το θύμα,
- πώς θα διαχειριστούν προσωπικές μαρτυρίες,
- πώς θα συνδυάσουν την ιστορική τεκμηρίωση με τη μνήμη,
- πώς θα αποφύγουν την αναπαραγωγή στερεοτύπων.
- Η πολυφωνία δεν σημαίνει ότι όλες οι ερμηνείες είναι εξίσου έγκυρες. Οι ερμηνείες πρέπει να αξιολογούνται με βάση τα τεκμήρια, τα ιστορικά συμφραζόμενα και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

- <https://www.youtube.com/watch?v=OFotIEY9-4s&t=139s>
- Βίντεο συντήρησης

Άσκηση

1. Φάση Α – Το Παραδοσιακό Μοντέλο (Μετάδοση)

Έκθεμα #402 – Τηλεφωνική Συσκευή Επιτραπέζια (ca. 1960)

- Υλικό: Βακελίτης, μέταλλο, ελαστικό καλώδιο. Κατασκευαστής: Siemens / ΟΤΕ. Συσκευή ενσύρματης επικοινωνίας με περιστροφικό δίσκο επιλογής συχνότητας παλμών. Χρησιμοποιήθηκε εκτενώς στα αστικά νοικοκυριά της μεταπολεμικής περιόδου για τη σύνδεση με το κεντρικό χειροκίνητο και αυτόματο τηλεφωνικό δίκτυο.

2. Φάση Β – Το Σύγχρονο Διαλογικό Μοντέλο (Συν-διαμόρφωση)

- Διάλογος • αλληλεπίδραση • ανατροφοδότηση • ενεργός συμμετοχή

Επικοινωνία στο Μουσείο

5.1 Από τη μετάδοση στον διάλογο

Στο παραδοσιακό επικοινωνιακό μοντέλο:

- το μουσείο κατέχει τη γνώση,
- ο επιμελητής επιλέγει το περιεχόμενο,
- ο επισκέπτης λαμβάνει την πληροφορία.

Στο σύγχρονο διαλογικό μοντέλο:

- ο επισκέπτης φέρνει δικές του γνώσεις και εμπειρίες,
- το νόημα δεν είναι απολύτως προκαθορισμένο,
- το μουσείο δημιουργεί ευκαιρίες ερωτημάτων, συζήτησης και προσωπικής ερμηνείας.
- Το μουσείο εξακολουθεί να διαθέτει επιστημονική ευθύνη. Δεν εγκαταλείπει την τεκμηριωμένη γνώση, αλλά αναγνωρίζει ότι η επικοινωνία δεν αποτελεί μονόδρομη διαδικασία.

5.2 Γνώση και έρευνα του κοινού

Η επικοινωνιακή πολιτική πρέπει να βασίζεται στη γνώση:

- ποιοι επισκέπτονται το μουσείο,
- τι προσδοκούν,
- πώς κινούνται στον χώρο,
- τι κατανοούν,
- τι θυμούνται,
- τι τους δυσκολεύει,
- ποιοι δεν το επισκέπτονται.

Δεν υπάρχει ένα ενιαίο «κοινό». Υπάρχουν διαφορετικά κοινά με διαφορετικές εμπειρίες, ηλικίες, γλώσσες, γνώσεις, ανάγκες και κίνητρα.

5.3 Συμμετοχή και συνδημιουργία

Η συμμετοχή μπορεί να περιλαμβάνει διαφορετικά επίπεδα:

- **Ενημέρωση:** το μουσείο παρουσιάζει έτοιμο περιεχόμενο.
- **Διαβούλευση:** ζητά από το κοινό απόψεις ή ανατροφοδότηση.
- **Συνεργασία:** κοινότητες και ομάδες συμμετέχουν στην ανάπτυξη ενός προγράμματος.
- **Συνδημιουργία:** οι συμμετέχοντες συμβάλλουν ισότιμα στην επιλογή και στην ερμηνεία του περιεχομένου.
- **Κατανομή εξουσίας:** η κοινότητα αποκτά ουσιαστική δυνατότητα λήψης αποφάσεων

5.4 Πολλαπλοί δίαυλοι επικοινωνίας

Η επικοινωνία πραγματοποιείται μέσα από:

- τις εκθέσεις,
- τα κείμενα,
- τις ξεναγήσεις,
- τα εκπαιδευτικά προγράμματα,
- τις εκδόσεις,
- τον ιστότοπο,
- τα κοινωνικά δίκτυα,
- τις ψηφιακές εφαρμογές,
- τις εκδηλώσεις,
- τις συνεργασίες με κοινότητες

6. Δεύτερο επίπεδο: αυτοθεώρηση και ερμηνευτική προσέγγιση

- Η βασική παραδοχή της Νέας και της κριτικής Μουσειολογίας είναι ότι το μουσείο δεν είναι ουδέτερο. Η επιλογή, η ταξινόμηση και η παρουσίαση των αντικειμένων διαμορφώνονται μέσα σε συγκεκριμένα πολιτικά, κοινωνικά και επιστημολογικά πλαίσια.
- Αυτό δεν σημαίνει ότι το μουσείο πρέπει να εγκαταλείψει την επιστημονική αντικειμενικότητα ως επιδίωξη. Σημαίνει ότι πρέπει να αναγνωρίζει και να καθιστά διαφανείς:
 - τις επιλογές του,
 - τα όρια των γνώσεών του,
 - τις αβεβαιότητες,
 - τις διαφορετικές ερμηνείες,
 - τις πιθανές ιδεολογικές επιδράσεις.

• 6.2 Η έκθεση ως κατασκευή αφήγησης

Η έκθεση μπορεί να μελετηθεί ως ένα σύνθετο κείμενο. Το νόημα προκύπτει από τη σχέση:

- αντικειμένων,
- χώρου,
- λέξεων,
- εικόνων,
- ήχου,
- φωτισμού,
- ψηφιακών μέσων,
- διαδρομής του επισκέπτη.

Η απουσία ενός αντικειμένου ή μιας κοινωνικής ομάδας μπορεί να είναι εξίσου σημαντική με την παρουσία της. Για τον λόγο αυτό, η ανάλυση μιας έκθεσης δεν πρέπει να περιορίζεται στο «τι παρουσιάζεται», αλλά να εξετάζει και το «πώς», το «από ποιον» και το «για ποιον».

6.3 Πολυφωνία και πολλαπλές ερμηνείες

- Η σύγχρονη μουσειολογία επιδιώκει την παρουσίαση πολλαπλών οπτικών. Αυτές μπορεί να προέρχονται από:
- διαφορετικές κοινωνικές ομάδες,
- κοινότητες προέλευσης,
- επιστημονικές ειδικότητες,
- προσωπικές μαρτυρίες,
- διαφορετικές γενιές,
- διαφορετικές ιστοριογραφικές προσεγγίσεις.
- Η πολυφωνία δεν σημαίνει απλή παράθεση πολλών απόψεων. Προϋποθέτει την αποκάλυψη των σχέσεων μεταξύ τους, των τεκμηρίων στα οποία βασίζονται και των θέσεων εξουσίας από τις οποίες εκφέρονται.

6.4 Αναστοχασμός πάνω στην ιστορία του ίδιου του μουσείου

- Το μουσείο χρειάζεται να εξετάζει:
- πότε και γιατί ιδρύθηκε,
- ποιοι συγκρότησαν τις συλλογές του,
- ποιες πολιτικές ή ιδεολογικές επιδιώξεις υπηρέτησε,
- πώς μεταβλήθηκαν οι ερμηνείες του,
- ποια αντικείμενα ή κοινότητες αποκλείστηκαν.
- Η αναστοχαστική πρακτική μπορεί να αποτυπώνεται σε εκθέσεις για την ιστορία των συλλογών, σε ανοιχτή παρουσίαση των αμφισβητήσεων ή σε αναγνώριση προηγούμενων λανθασμένων και προσβλητικών ταξινομήσεων.

7. Η σύνδεση των δύο επιπέδων

Τα δύο επίπεδα —η επικοινωνιακή πολιτική και η αυτοθεώρηση— δεν λειτουργούν ανεξάρτητα.

Η αυτοθεώρηση επηρεάζει την επικοινωνία

Ένα μουσείο που θεωρεί τον εαυτό του αυθεντία θα επικοινωνεί κυρίως μονοφωνικά. Ένα μουσείο που αναγνωρίζει την πολλαπλότητα των ερμηνειών θα αναζητά διάλογο, συμμετοχή και συνεργασία.

Η κοινωνική επικοινωνία επηρεάζει την αυτοθεώρηση

Οι κοινότητες και τα διαφορετικά κοινά μπορούν να θέσουν ερωτήματα που το μουσείο δεν είχε εξετάσει:

- Γιατί δεν εκπροσωπείται μια συγκεκριμένη ομάδα;
- Γιατί χρησιμοποιείται ένας προσβλητικός όρος;
- Γιατί δεν αναφέρεται η αποικιακή προέλευση ενός αντικειμένου;
- Γιατί η έκθεση παρουσιάζει μόνο την οπτική των κυρίαρχων ομάδων;
- Επομένως, η σχέση με την κοινωνία δεν αποτελεί απλώς εξωτερική επικοινωνιακή λειτουργία. Μπορεί να οδηγήσει σε ουσιαστικό μετασχηματισμό των συλλεκτικών, ερμηνευτικών και διοικητικών πρακτικών του μουσείου.

8. Βασικά συμπεράσματα της ενότητας

- **Δεν υπάρχει ένας ενιαίος τύπος μουσείου.** Η ταυτότητα κάθε μουσείου διαμορφώνεται από τις συλλογές, την αποστολή, τη διοίκηση, το κτήριο, το προσωπικό και τη σχέση του με την κοινωνία.
- **Οι τυπολογίες είναι χρήσιμες αλλά όχι απόλυτες.** Τα σύγχρονα μουσεία είναι συχνά υβριδικά και συνδυάζουν διαφορετικές θεματικές και λειτουργίες.
- **Οι συλλογές δεν είναι ουδέτερες.** Η επιλογή, η ταξινόμηση και η έκθεση των αντικειμένων εκφράζουν επιστημονικές και ιδεολογικές επιλογές.
- **Το μουσείο είναι θεσμός παραγωγής γνώσης.** Δεν παρουσιάζει απλώς πληροφορίες, αλλά οργανώνει ερμηνείες για το παρελθόν, την κοινωνία και τον πολιτισμό.
- **Η κοινωνική αποστολή αποκτά κεντρική σημασία.** Η πρόσβαση, η συμπερίληψη, η συμμετοχή, η βιωσιμότητα και η κοινωνική δικαιοσύνη εντάσσονται πλέον στον πυρήνα της σύγχρονης μουσειολογίας.
- **Η επικοινωνία δεν αποτελεί συμπληρωματική υπηρεσία.** Συνδέεται με τον τρόπο με τον οποίο το μουσείο αντιλαμβάνεται τη γνώση, το κοινό και τον ίδιο του τον ρόλο.
- **Η αυτοκριτική είναι αναγκαία.** Τα μουσεία χρειάζεται να αναστοχάζονται την ιστορία, τις συλλογές, τις σιωπές και τις σχέσεις εξουσίας που ενσωματώνουν.
- **Η κύρια σύγχρονη μετάβαση είναι από το μουσείο-αυθεντία στο μουσείο-συνομιλητή,** χωρίς αυτό να συνεπάγεται εγκατάλειψη της επιστημονικής εγκυρότητας.

Ενδεικτικά ερωτήματα

- Με ποια κριτήρια μπορούμε να κατατάξουμε ένα μουσείο σε συγκεκριμένο τύπο;
- Μπορεί ένα μουσείο να ανήκει ταυτόχρονα σε περισσότερες κατηγορίες;
- Με ποιον τρόπο το ιδιοκτησιακό καθεστώς επηρεάζει τη λειτουργία και τις επιλογές του;
- Πώς συνδέεται η αποστολή με την πολιτική συλλογών;
- Ποια ιδεολογικά μηνύματα μεταδίδει η αρχιτεκτονική ενός μουσείου;
- Ποιες κοινωνικές ομάδες εκπροσωπούνται στις εκθέσεις και ποιες απουσιάζουν;
- Μπορεί ένα μουσείο να είναι πολιτικά ουδέτερο;
- Πότε η συμμετοχή των κοινοτήτων είναι ουσιαστική και πότε προσχηματική;
- Πώς μπορεί ένα μουσείο να συνδυάσει την επιστημονική αυθεντία με την πολυφωνία;
- Με ποια κριτήρια θα μπορούσε να αξιολογηθεί η κοινωνική επίδραση ενός μουσείου;

Α. Βασική ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Desvallées, A., & Mairesse, F. (επιμ.). (2014). *Βασικές έννοιες της Μουσειολογίας*. Ελληνικό Τμήμα ICOM.
- Νάκου, Ε. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός. Από τη σκοπιά της θεωρίας του υλικού πολιτισμού, της μουσειολογίας και της μουσειοπαιδαγωγικής*. Νήσος.
- Νικονάνου, Ν. (2010). *Μουσειοπαιδαγωγική: Από τη θεωρία στην πράξη*. Πατάκης.
- Νικονάνου, Ν. (επιμ.). (2015). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.
- Νικονάνου, Ν., & Κασβίκης, Κ. (επιμ.). (2008). *Εκπαιδευτικά ταξίδια στον χρόνο: Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*. Πατάκης.
- Νάκου, Ε., & Γκαζή, Α. (επιμ.). (2015). *Η προφορική ιστορία στα μουσεία και στην εκπαίδευση*. Νήσος.

B. Εισαγωγή στη Μουσειολογία και στις μουσειακές λειτουργίες

- Ambrose, T., & Paine, C. (2025). *Museum Basics: The International Handbook* (5th ed.). Routledge.
- Macdonald, S. (Ed.). (2006). *A Companion to Museum Studies*. Blackwell.
- Mason, R., Robinson, A., & Coffield, E. *Museum and Gallery Studies: The Basics*. Routledge.
- Marstine, J. (Ed.). (2006). *New Museum Theory and Practice: An Introduction*. Blackwell.
- Vergo, P. (Ed.). (1989). *The New Museology*. Reaktion Books.
- Bennett, T. (1995). *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. Routledge.
- Moore, K. (Ed.). (1994). *Museum Management*. Routledge

Γ. Μουσεία, γνώση και ερμηνεία

- Hooper-Greenhill, E. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*. Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (2000). *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (Ed.). (1995). *Museum, Media, Message*. Routledge.
- Ravelli, L. J. (2006). *Museum Texts: Communication Frameworks*. Routledge.
- Karp, I., & Lavine, S. D. (Eds.). (1991). *Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display*. Smithsonian Institution Press.
- Karp, I., Kreamer, C. M., & Lavine, S. D. (Eds.). (1992). *Museums and Communities: The Politics of Public Culture*. Smithsonian Institution Press.

Δ. Επικοινωνία, κοινό και μουσειακή εμπειρία

- Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2013). *The Museum Experience Revisited*. Left Coast Press.
- Hein, G. E. (1998). *Learning in the Museum*. Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (1994). *Museums and Their Visitors*. Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (2007). *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*. Routledge.
- Drotner, K., Dziekan, V., Parry, R., & Schrøder, K. C. (Eds.). (2019). *The Routledge Handbook of Museums, Media and Communication*. Routledge.

Ε. Κοινότητες, συμμετοχή και κοινωνική δικαιοσύνη

- Crooke, E. (2007). *Museums and Community: Ideas, Issues and Challenges*. Routledge.
- Sandell, R. (Ed.). (2002). *Museums, Society, Inequality*. Routledge.
- Sandell, R. (2007). *Museums, Prejudice and the Reframing of Difference*. Routledge.
- Sandell, R., & Nightingale, E. (Eds.). (2012). *Museums, Equality and Social Justice*. Routledge.
- Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Museum 2.0.
- Janes, R. R., & Sandell, R. (Eds.). (2019). *Museum Activism*. Routledge.
- Labadi, S. (2017). *Museums, Immigrants, and Social Justice*. Routledge.

ΣΤ. Συλλογές, διοίκηση και μουσειακή οργάνωση

- Matassa, F. (2011). *Museum Collections Management: A Handbook*. Facet Publishing.
- Fahy, A. (Ed.). (1995). *Collections Management*. Routledge.
- Thompson, J. M. A. (Ed.). (1992). *Manual of Curatorship: A Guide to Museum Practice* (2nd ed.). Butterworth-Heinemann.
- Sandell, R., & Janes, R. R. (Eds.). (2007). *Museum Management and Marketing*. Routledge.
- Babić, D. (Ed.). (2023). *International Perspectives on Museum Management*. Routledge.
- Dean, D., & Edson, G. (1994). *Handbook for Museums*. Routledge.

Z. Ψηφιακή και συμμετοχική μουσειολογία

- Cameron, F., & Kenderdine, S. (Eds.). (2007). *Theorizing Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse*. MIT Press.
- Giaccardi, E. (Ed.). (2012). *Heritage and Social Media: Understanding Heritage in a Participatory Culture*. Routledge.
- Parry, R. (Ed.). (2010). *Museums in a Digital Age*. Routledge.
- Drotner, K., & Schrøder, K. C. (Eds.). (2013). *Museum Communication and Social Media: The Connected Museum*. Routledge

. Βασικά θεσμικά κείμενα

- International Council of Museums. (2022). *Museum Definition*.
- UNESCO. (2015). *Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society*.
- International Council of Museums. *Code of Ethics for Museums*.
- UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.